Щойно на світ Божий стало займатись, а мати і старший брат спали, коли Параня збудилась зі сну. Она мала перший раз в своїм життю йти в поле жати, і вже страх як з великою нетерпеливістю очікувала она того ранку... Она схопилася з постелі, розглянулась по хаті, і видалось їй напричуд, що она вже не малий дівчук, яким була дотепер, але вже велика, слушна [1] дівчина, що десь і того розуму та поваги у неї набралося, чого дотепер цілком по собі не замічала. Она причепурилась наборзі [2], вхопила коновки [3], побігла до криниці, принесла до хати води і розпалила в печі на обід.

— Чого ти, Параню, чим боржій [4] вже зірвалася та берешся не до своєї роботи? Тобі ще спати б! — докоряла мати дочці, збираючися сама варити обід.

— Ет, мамо, тепер не пора спати, коли зачинаються жнива; тепер хіба самі лінюхи сплять, ті, що не хочуть робити,— відказала Параня з великою повагою, крутнулась на одній ніжці і побігла до комори, де на кілочку висів єї новий серп.

Мати лиш усміхнулась та похитала головою... Она тішилась в душі своєю донечкою-робітницею, своєю потіхою на старі літа, хоч і не давала по собі пізнати тої утіхи.

Парані минав заледве чотирнадцятий рік життя, вона була хорошою білявочкою, чорноокою, чорнобровою, єї тіло стало щойно розвиватися, мов той пупляшок [5] рожі. Не одному могло б видатись, що се навіть гріх заставляти до тяжкої роботи таку ще не розвинену цвітку. Однак в селянськім стані на се не зважають...

Мати Парані була убогою вдовою, мала всього хатку з огородцем і оден загінчик [6] поля. Із сього годі прожити, для того треба йти на панський лан жати за сніп, а своє нехай за той час [7] чекає; а як своє

жито буде вже само проситися під серп, і клонитися, і опадати, тогді хоч би вночі при місяцеві можна своє вижати.

Дотепер ходила вдова на жнива з сином, та ось сего року "підросла" вже Параня,— то нехай і она йде, втрійку все-таки більше зароблять... Параня й без того рвалась до роботи, а коли мати нагадала про жниво і принесла для неї з міста новий серп, то Параня аж скакала з великої радості і плескала в долоні.

Та сего ранку она вже тішилась найбільше, бо ж сей ранок видався для неї якимсь великим празником, а день, в котрім она мала йти в поле жати і перший раз в житю побіч матері омитись потом тяжкої праці, мав бути переломом в єї житю... Відтепер набік ляльки і дитинячі забавки, а замість них серп до рук і праця, невсипуща праця так довго, як довго віку на сім світі. Та чи єсть тут чого так дуже тішитися? Бідна дитина!..

Параня побігла до комори, здійняла з кілочка серп, принесла до хати і, оглянувши єго зі всіх боків уже Бог знає котрий раз, положила на столі; потім подивилася до маленького зеркальця на стіні, поправила собі на голові неслухняний космик волося, що все вилазив з-за уха, і, співаючи впівголосу якусь пісеньку, побігла до стодільчини будити старшого брата, що спав блаженним сном на сіні, мовби єму і в думці не було йти нині жати.

— Ану, Іване! Лінтяю, вставай! — закликала Параня срібним голосочком, а коли Іван і вусом не моргнув на єї поклик, тогді Параня давай єго термосити, давай за ноги тягнути.

Вкінці [8] Іван збудився, протер очі.

— Що таке? Горить, чи що? — спитав він, здивований.

— Не горить, а час вже вставати. В хаті вже обід доварюєсь! — закликала Параня.— Ану, виходи зі стодоли на світ Божий, умийся

зимною [9] водою та Богу молися, бо вже люде збираються, та й нам пора йти жати!

— Ов! Яка мені жниця, як з клоччя батіг! — проворкотів Іван і хотів знову положитися на запашне сіно, але Параня не дала, вхопила єго за руку і силоміць тягнула надвір. Якраз зійшло сонце і золотим промінем ударило просто в створені двері стодільчини. Іван зірвався на рівні ноги, і обоє молоді люде розсміялися голосним реготом.

Незадовго й обід [10] був на столі, обід скромненький і пісненький, як звичайно в бідних людей і то ще напереднівку [11],— такий обід, що коло него не потрібно довго гаяти часу. Відтак всі троє забрали серпи, не забули також на полуденок [12], що складався з прісної паляничкі і кількох огірочків, заперли хату і пішли улицею вздовж села.

До них прилучалось все більше женців, бо попереднього дня панський тивун [13] оголосив початок жнива на панськім лані, а вкінці назбиралась спора [14] громадка. Попереду йшли дівчата, за дівчатами хлопці, а позаду старші жінки і молодиці суміш з чоловіками і старшими дядьками. Всі були убого повбирані, а дехто навіть драптиве, як звичайно найбіднійші люде в селі і безземельні халупники, що йшли на панський лан жати за копу, щоб заробити собі дещо на прожиток. Липневе сонце щойно зійшло з-за обрію і оживило своїм благодатним світлом цілу вселенну, донедавна погружену в глибокім сні. На стодолах клекотали бузьки, по плотах скакали горобчики і весело цвірінькали, а пестрі [15] метелики перелітали з цвітки на цвітку та упивалися пахучою росою. Земля усміхалася, синє небо усміхалося, і женчики були веселі: дівчата щебетали, мов ті пташечки, хлопці весело гомоніли, а старші позаду розмовляли повагом.

Між тим дівчата все оглядалися від часу, мовби їм чого недоставало. І справді, їм недоставало старого дядька Прокопа. Був то старий парубок і великий сміхун. Що-небудь він скаже, то чоловік, що его слухая, не зітримає, мусить сміятись, аж за боки триматися, а дівчатам того тільки й треба. І вже они єго любили, того дядька Прокопа, душі за

ним не чули. Де-небудь єго здибають, так зараз беруть межи себе та й: говори, дядьку! оповідай всяку всячину!.. Однак сим разом дядько Прокіп ішов з самого заду. Не знати, чи він справді забув дома Богу помолитися, чи то сей красний, літній ранок так зворушив єго поетичну душу, досить, що він тримав у руках капелюх і, йдучи позаду громадки женців, відмовляв набожно молитви впівголосу. Старші уважали се річію довсім [16] природною, бо ж прецінь [17] не раз можна спіткати чоловіка, що йде селом або полем і молиться Богу, але дівчата, звичайно вітрогони, мусили й тут знайти щось смішного. Котрась шепнула: "Дивіть, дядько Прокіп молиться Богу, дядько Прокіп без отченашу обідав...". [18] І як почули другі, що дядько Прокіп нині без отченашу обідав, так давай сміятися, хихотатись, і вже через цілу дорогу не було у них іншої бесіди, як тілько про се, що дядько Прокіп без отченашу обідав. А Параня сміялась вже найбільше, їй було невисказано любо, що ось-то она йде поруч з дівчатами-відданицями, котрі ще вчора уважали єї за підростка, а нині приняли до свого гурту як подругу, бо ж прецінь має серп в руках і йде не на забаву, а на жниво.

А дядько Прокіп, хоч і чує, що дівчата сміються, хоч і видить, що они все за ним оглядаються, хоч і знає, що они хотіли б мати єго між собою, однак не подаєсь покусі. Все йде позаду і молиться Богу, мовби хотів їм сказати: "Смійтеся здорові, а мені в тій хвилі не до того; я мушу подякувати Богу за те, що не пороснув градом на людську працю, бо десь там між людськими полями і мій клаптик жита доходить..."

Прийшли вкінці на панський лан, і тут всі розпаювалися [19]. Члени поодиноких родин сходились докупи і разом ставали до роботи. Параня з матір'ю і зі старшим братом зійшлися також разом, заняли одну полосу, перехрестились набожно по три рази і стали жати.

— Ану-но ти, сороко чорноока, берися до роботи! — закликав до Парані дядько Прокіп, котрий зі своєю родиною заняв сусідній загін.— Будемо видіти, чи вмієш ти так само серпом вивівати [20], як по дорозі хихи-сміхи виправляти.

Параня почервоніла, мов квітка, зі встиду, коли почула дядькові слова. Они видались їй справедливим докором за те, що она по дорозі сміялась, мовби дядько без отченашу обідав, і тепер жалувала в душі і каялась того, що вже не вернеся, та не знала навіть, як дядькові відповісти, що сказати.

Параня, лиха сама на себе, стала завзятущо жати... Що набере жменю стебел, то серпом чах! — і кладе позад себе на сніп; серп полискуєсь, мов змія, жито шелестить, дівчина жне...

— Поволі, дитинко, поволі! — остерігала мати.— Ти ще непривична, коби-сь не врізала собі руки...

А дядько Прокіп був таки трохи цікавий [21]. Він підступив ближче до дівчини і, накладаючи до люльки тютюну, став пильно приглядатися молодій жниці.

— Ге-ге-ге! — закликав старий по хвилі,— нівроку, нівроку, нівроку! Та она жне, як стара, готова ще всіх нас випередити...

Тут уже Параня, заохочена похвалою дядька Прокопа, уважала за потрібне конче щось сказати, іначе могли б єї уважати за немову [22]... Она, не перестаючи жати, відказала:

— Вже кого як кого, але вас, дядьку, то таки, певно, випереджу, коли ви, замість серпом жати, будете люльочку пакати...

— А диви, яка робітниця! Ще й мене до роботи жене... Гей, кумо Марисько!— звернувся він до Паранииної матері.— Лагодься до весіля, бо таким робітницям, як твоя доня, не довго дівувати...

— Смійтеся, смійтеся! — відказала гордовито вдова Мариська,— та не вречіть [23] мені дівку...

— Не бійся, кумо Марисько! Вже мені, такому старому собаці, не вречи твоєї дочки,— відповів дядько Прокіп.— Коли я тебе саму не врік тогді, як ти пишалася чорними бровами, а я, чорновусий паруб'яга, обертав тобою на музиках, як тою стебелинкою, а все заглядав в твої чорні очі, то тепер вже не вречу твоєї дочки... Ей, кумо Марисько, то-то було колись весело! Не правда?

— А йди собі, старий! — закликала вдова Мариська і махнула серпом. — Діти слухають, а він мені буде теревені гнути та нагадувати, як ще баба дівкою була...

Всі розсміялися, а дядько Прокіп, попакуючи люльку і усміхаючись із вдоволенем, пішов на своє місце та став жати, серпом вимахувати.

А вдова Мариська таки не оперлася [24] покусі, таки нагадала собі той час, коли она була ще молодою дівчиною та витанцьовувала з Прокопом, і рішила в своїй голові, що таки справді було тогді весело. Она собі нагадала також, що Прокіп навіть до неї сватався колись, та вже він, бідняга, якось ніколи не мав до того щастя та й так лишився парубком аж до сивого волоса.

Сонце підносилося усе вище вгору, ранній холодок улітав, а замість него ставало чимраз гарячійше. На небі нігде не видко ні найменшої хмарки, нізвідки не дихне вітрець, гарячий піт чимраз більше обливає женців, але вони не устають в роботі [25], серпи полискуються, чахкають, жито шелестить... Мов ті мурашки, що не зважають на денну спеку, а все ідуть дальше в своїм поході, так само женці все вперед поступають в роботі. Перед ними чимраз менше незжатого жита, поза ними чимраз більше стерні... Женці в полі при роботі — се для мене красний зворушаючий вид [26]. На той вид огортає мене якесь неописане, богоговійне почуванє, я клоню чоло перед тою величною працею і віддаю честь рукам, що тої праці піднялися. Та чого они такі бідні, такі забуті, ті чорні, порепані руки? Та чи скоро прийде для них лучча доля, відраднійша будучність [27] для тих голодних, захлялих

робітників-хліборобів? Гей, Господи Боже, згляньсь, допоможи та прискори той час!..

Параня ані разу не пристала [28], ані почула втоми. Она йшла разом зі старшими, личко єї зарум'янилось, хустина впала на плечі, короткі перстінчики [29] волосся, що не далися заплести в косу, розбурхались і, мов віночок, окружали еї чоло. Та она, мов знаючи, що єї з тим до лиця, дала їм волю і все жала та жала, лише від часу до часу випрямлялась та запаскою овіювала своє розпалене лице.

Вкінці сонце піднеслось до найвищої висоти і сипало на землю, мов грань, гарячим промінем, стало парно, мов у бані, настав полудень.

Дядько Прокіп подивився на сонце, глянув на тінь і крикнув зі всеї сили:

— Гей, люде, християне! Ану погляньте вгору: он де сонце! А тінь від людини маленька, як чорний песик при ногах... Час вже хіба відпочити та покріпитись, чим Бог послав!..

Женці мов чекали на той поклик, кожде кидав серп та біжить до торбини з чорним хлібом, з часником, з огірочком. Всі розтаборились і стали полуднати, а Парані ще ніколи не смакували так, як сьогодні, паляниця з огірочком. Всі веселі, балакають, сміються, жартують, а дехто, попоївши, витягнувся ліниво на сирій землі і лежить в якійсь одеревілості: не то він спить, бо на сон нема часу, не то чуває, бо обоятний [30] на те, що другі говорять. Він приник до святої земленьки і лежить на ній непорушне, мовби хотів за той короткий час набрати з тої землі свіжої сили до дальшої праці...

* * *

Сонце зайшло вже. Вечір зближаєся скорою ходою, на небі стали показоватися зірки. З панського лану вертала громадка женців тою

самою дорогою і в тім самім порядку, в якім ішли рано в поле. Не було між ними лише старших жінок, бо ті пійшли скорше додому варити вечерю. Всі женці, а особливо молодіж, були веселі, немов вертали з весіля, а не від тяжкої праці. Дівчата попереду співали пісні, а хлопці весело жартовали або співали разом з дівчатами.

Лиш одна Параня була якось не своя... Она нажала цілу копу [31], так само як кождий пересічний [32] жнець. Через цілий день, як довго тривала робота, не чула она втоми, аж коли робота скінчилася і люде пустилися в дорогу додому, почула Параня в собі нагло якусь охлялість, неповоротність в руках, в ногах і в цілім тілі. Бідна дівчина була ще непривична до так тяжкої праці, она перший раз в житю перебула той "іспит зрілості", з того і втомилась. Однак за другим, за третім разом людина набирає вправи [33], а тогді і втоми в такім степені не чує. Се річ звичайна... Найбільшим бажанням Парані було не дати по собі пізнати того умученя перед другими, щоби з неї ніхто не сміявся, і для того удавала она веселість і бадьорість. Дівчата співали, і она також силувалася співати, хоч чула добре, що у неї, нема до того ні найменшої охоти. Дядько Прокін ішов поруч з молодіжію і оповідав смішності, з чого всі заходились від реготу. І Параня також сміялася, але она чула добре, що єї сміх не такий, як удругих, она навіть не знала гаразд, що таке смішне дядько Прокіп говорить...

З-за овиду [34] викотився круглолиций місяць. Вечір став чудово гарний, величавий... До села було вже недалеко, а дівчаїа, мов навмисне, звільняли [35] ходу, щоб довше бути разом, та повеселитися після цілоденної праці, та наслухатись смішних оповідань дядька Прокопа.

Але дядько Прокіп був іншої гадки, як дівчата; ему було спішно повечеряти та заритись де в солому на нічний відпочинок, для того і сам ішов скорше і підганяв дівчат до скоршого ходу.

— Ану, козоньки! — говорив він.— Не приставайте ви так дуже, а поспішайте скорше, бо тепер не Великдень з гагілками, а жнива, час гарячий, треба йти спати, щоб завтра знов стати до роботи...

І дівчата, раді не раді, мусили підбігати за, дядьком Прокопом.

Вкінці прийшли до села, і тут громадка людей стала чимраз зменшатись. Тут то там хтось з людей зближався до своїх воріт та й прощався зпрочими: "Добраніч, дядьку!.. Добраніч, подруженьки! А кличте нас завтра рано, не втікайте!.."

Вдова Мариська чекала вже на свої діти з вечерою, з пісненькою, скромненькою... Діти прийшли. Параня не впала до хати зі співом і гамором, як се дотепер бувало, а вступила поважно, тихо, повісила серп на кілочку під образом, сама сіла на лавці і тяжко зітхнула. Она виглядала мов та пташка, прибита сльотою, що опустила крильця і вже не здібна [36] до дальшого лету.

— А що.Параню,— заговорила мати,— втомилася дуже? правда?

— Втомилася, мамо,— відповіла дівчина,— ми всі троє нажали по копі...

— Правда? А я тобі все казала: не дурій! Жни поволі, розважно,— докоряла мати,— а ти все рвалася цілий день наперед, як дурна коза, щоби всіх, навіть матір, випередити... Пам'ятай же, май розум на другий раз та роби вміру, після сили [37], як Бог приказав, а тепер сідай вечеряти та йди спати, відпочинь...

Їй жаль було своєї єдиної донечки, кришечки, що так утомилась цілоденною працею в полі... Але она потішалася тим, що єї доня вдалася ні в кого, тілько в неї, в свою маму... Вдова Мариська пригадала собі, що і она колись так само втомилась, коли вийшла малою дівчиною перший раз на жниво, але потім набрала вправи й уміркуваня [38], так що і

втоми опісля не було чути... Вдова Мариська пригадала собі, що она колись за молодих літ була першою робітницею в селі, та що, власне, для того, хоч она, сирота, нічого не мала, посватав єї небіжчик чоловік... Так і Параню хтось посватає — рішила она в своїй голові — може, навіть який багацький син... Бо ж з неї робиться красна дівчинка, а яка роботяща, моя донечка, голубонька єдина... Господи Боже, благослови єї та дай їй добру долю...

По вечері мати лягла спати на постелі в хаті, а Параня з братом пійшли до стодоли на сіно. Ах, як она бажала на дорозі дістатися чимскорійше до того затишного місця на відпочинок! — і кинулась она, мов камінчик, на запашне сіно... Лежачи горілиць, слухала она з якоюсь неописаною любостію [39], як десь на сіножаті все рівномірно диркав деркач, під підвалиною [40] в стодолі цвіркав свердщок, а котрийсь з сусідів молотив при місяці жито на хліб. Тут прийшла Парані до голови думка: що за силу мусить мати той хлоп, коли він не тілько працював цілий день у полі, але ще вночі, замість іти спати, гопає ціпом, що аж відголос [41] розходиться... Брат не спав; він сидів на сіні біля сестри і шептав молитви. Дівчина пригадала собі, що она також по вечері ще не молилась, і їй стало совісно, она забажала відмовити принаймі отченаш, Богородице-діво... Она хотіла піднестися, сісти, перехреститись… однак ноги, руки, крижі видались їй тугими, мов з олова, ніяк не можна їх піднести, ні ними рушити... Тут виринув в уяві бідної дівчини дядько Прокіп... що ніби той дядько Прокіп виставив з-під сивих усів кінець язика і усміхаєсь глумливо до неї; деркач на сіножаті все диркає рівномірно, а свердщок цвіркає, а сусід молотить жито на хліб... Однак ті голоси ніби все більше й більше віддаляються, все тихшають... Брат уже перестав молитися, він перехрестився впоследнє, ліг спати; деркач і свердщок вже замовкли, ще лиш трохи чути, як молотить сусід, але вже десь ніби дуже далеко... Вкінці всьо затихло, дівчину опускає самосвідомість, вона засипляє глибоким, твердим, молодим сном...

Надворі красна, тепла, чудова ніч, ціле село спить після тяжкої праці глибоким сном, навіть чоловік, що молотив недавно жито на хліб,

пійшов спочивати в солому. Лиш пес від часу до часу десь гавкне в селі, зрештою всьо тихо...

Крізь шпару в стодолі ллє місяць своє промінє на сіно, одна зірочка цікаво заглядає, дивиться на личко сплячої дівчини, а в місячнім промені понад головою Парані уноситься одинокий комар та бринить, виспівує:

— Спи, Параню, бо ти дуже втомлена, спи, рибонько, набирай сили, щоби і завтра знову нажала копу на панськім лані твоїй неньці на потіху, на славу...